

(12) ผู้ดีย่อมไม่ใช้กิริยาอันโกรธเคืองหรือดูด้นผู้คนบ่าวไพร่ต่อหน้าแขก หมายความว่า ในขณะที่อยู่ต่อหน้าแขกหรืออยู่ร่วมกับคนต่างถิ่น หรืออยู่ในที่ชุมนุมชน ไม่ควรแสดงกิริยาอาการอันโกรธเคืองผู้ใดผู้หนึ่ง หรือดูด่าว่ากล่าวคนรับใช้ของตนต่อหน้าคนทั้งหลายเหล่านั้น โดยเฉพาะต่อหน้าแขกที่มาถึงบ้านตนแล้ว ไม่ควรจะทำโกรธเคืองหรือดูด้นคนรับใช้ของตนเลย

(13) ผู้ดีย่อมไม่จ้างดูบุคคลโดยเฟ่งพิศเหลือเกิน หมายความว่า เมื่อพบปะบุคคลใด ๆ ก็ตาม ไม่ควรจ้างดูบุคคลผู้นั้นจนผิดปรกติ ซึ่งอาจทำให้ผู้ถูกจ้างดูนั้นเห็นเป็นอย่างไรอย่างหนึ่งไปก็ได้ แม้จำเป็นต้องดู ก็ดูเพียงเพื่อกำหนดหมายจำหน้าจำตากันไว้เท่านั้น

(14) ผู้ดีย่อมต้องรับส่งแขกเมื่อไปมา ในระยะอันสมควร หมายความว่า เมื่อแขกมาถึงบ้านเรือนตนต้องออกต้อนรับด้วยความยินดี เมื่อแขกกลับต้องส่งแขกในระยะทางพอควร แสดงให้เห็นความยินดีต้อนรับขับสู้ของเจ้าถิ่น ทั้งนี้ เป็นการผูกใจกันได้เป็นอย่างดี

วจีจริยา

คือกล่าวถ้อยคำอันเป็นที่ตั้งแห่งความรักใคร่นับถือ

(1) ผู้ดีย่อมไม่เที่ยวติเตียนสิ่งของที่เขาดังแต่ไว้ในบ้านที่ตนไปสู่ หมายความว่า เมื่อไปถึงบ้านใด ได้เห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดซึ่งเขาดังแต่ไว้ในที่นั้น ไม่ควรเที่ยวตำหนิติเตียนให้เป็นที่กระเทือนใจเจ้าของบ้าน ถ้าเห็นทำไว้ไม่เหมาะไม่ควร ก็น่าจะหาทางช่วยเหลือโดยปรึกษาหารือหรือถามเหตุผลดูก่อน ควรแก้ก็ช่วยแก้ ควรเปลี่ยนแปลงก็ควรเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น ขยายความกว้างออกไป ในเวลาไปช่วยงานเขาหรือไปในงานเขา เมื่อเห็นอะไรที่เขาทำไว้ขัดหูขัดตา หรือไม่เหมาะไม่ถูกก็ต้องหาทางช่วยจัดช่วยทำ ช่วยแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น ไม่ใช่นั่งตำหนิติเตียน ซึ่งไม่เป็นการสมควรเลย

(2) ผู้ดีย่อมไม่กล่าวสรรเสริญรูปกายบุคคลแก่ตัวเขาเอง หมายความว่า การสรรเสริญรูปกายกันโดยตรงนั้นผู้ฟังจะเกิดความอายกระดากไม่สมควรเลย

(3) ผู้ดีย่อมไม่พูดให้เพื่อนเก้อกระดาก หมายความว่า เมื่อพบเพื่อน แม้รู้เรื่องของเพื่อนว่าเป็นอย่างไรหรือผู้นั้นเกิดพลาดพลั้งอย่างใดขึ้น ก็ไม่ควรพูดให้เพื่อนต้องเก้อหรือกระดาก ฟังพูดจาด้วยอาการอันยิ้มแย้มแจ่มใสผูกใจกันอันเป็นที่ตั้งแห่งความรักใคร่อันสนิทสนม จึงเป็นการสมควร

(4) ผู้ดีย่อมไม่พูดเปรียบเปรยเกาะเกาะสตรีกลางที่ประชุม หมายความว่า เมื่ออยู่ในที่ประชุมชนมากด้วยกันมีทั้งชายทั้งหญิง ในที่เช่นนั้นไม่ควรพูดจาเกาะเกาะสตรีให้ได้อายุ

หรือให้มีความกระดากอายโดยประการใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะล้อเล่นเพื่อสนุกสนานหรือเพื่ออะไร
อย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องยกย่องให้เกียรติยศสตรีในที่เช่นนั้น จึงเป็นการสมควร

(5) ผู้ดียอมไม่ก่อนและดิรูปกายบุคคล หมายความว่า เมื่อเห็นใคร ๆ มีร่างกาย
บกพร่องหรือผิดแปลก หรือไม่สมส่วน ก็ไม่ควรตำหนิติเตียนก่อนและเขา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง
ถ้าจำเป็นต้องขอโทษเขาก่อนจึงควรกล่าวเช่นนั้น ดังนั้น จึงเป็นการควร

(6) ผู้ดียอมไม่ตกถึงการร้ายโดยพลั้งโพล่งให้เขาตกใจ หมายความว่า เมื่อได้พบ
ผู้หนึ่งผู้ใด จะเป็นเพื่อนสนิทก็ตาม ไม่สนิทก็ตาม เป็นผู้ใหญ่ก็ตาม เป็นเด็กก็ตาม แม้รู้ว่าเขา
มีความร้ายหรือเรื่องไม่ดี หรือเคราะห์ไม่ดี หรือโชคไม่ดีอยู่ ก็ไม่ควรกล่าวถึงการร้ายเช่นนั้น
โดยพลั้งโพล่งออกมาให้เขาตกใจ เมื่อรู้อยู่เช่นนั้นควรพูดเอาใจ หรือพูดหาทางแก้ไขให้เบาใจ
จึงเป็นการควร

(7) ผู้ดียอมไม่ตกถึงสิ่งอันน่าอายน่ากระดากโดยเปิดเผย หมายความว่า เมื่อได้
พบปะใครคนใดคนหนึ่งซึ่งรู้จักคุ้นเคยกันหรือไม่ก็ตาม เมื่อเห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดซึ่งเป็นที่น่าอาย
น่ากระดาก เช่น เขาเป็นแผลที่หน้า หรือเห็นเขาแต่งกายไม่เรียบร้อย หรือเห็นเครื่องนุ่งห่มของ
เขาขาด หรือเปราะเปื้อน หรืออย่างอื่นใดก็ไม่ควรที่จะตกให้เป็นที่น่าอายน่ากระดาก หากมี
ความจำเป็นจะต้องบอก ก็ควรหาทางกระซิบกระซาบให้รู้โดยเฉพาะ เพื่อเขาได้โอกาสแก้ไขเสีย
ได้ทันที่ ทั้งนี้จึงเป็นการสมควร

(8) ผู้ดียอมไม่เอาสิ่งที่น่าจะอายจะกระดากมาเล่าให้แขกฟัง หมายความว่า เมื่อ
แขกมาถึงเรือนตนหรือถิ่นตน ไม่ควรนำเอาเรื่องที่น่าอายน่ากระดากเล่าให้เขาฟัง เช่น เล่าเรื่อง
อันพาดพิงถึงตัวเขาหรือเล่าเรื่องอันเขามีส่วนเกี่ยวข้อง และเรื่องนั้นก็มักจะทำให้เขาได้อายหรือ
มีความกระดากเป็นต้น นี้ไม่เป็นการสมควรแท้

(9) ผู้ดียอมไม่เอาเรื่องที่เขาฟังซ่อนเร้นมากเล่าให้อับอายหรือเจ็บใจ หมายความว่า
ว่า เมื่ออยู่ในวงสนทนากันไม่ว่าจะมากคนหรือน้อย ไม่ว่าจะคุ้นเคยกันหรือไม่ก็ตาม ไม่ควรนำ
เอาเรื่องใด ๆ ของใคร ๆ ที่อยู่ ณ ที่นั้น ซึ่งเป็นเรื่องที่เขาปิดบังซ่อนเร้นมาพูดให้เขาได้อายหรือ
เจ็บใจ เช่น เรื่องความผิดหวังของคน เรื่องการสอบไล่ตก หรือเรื่องมิดิมีร้าย หรือเรื่องที่เขา
พลาดพลั้งที่ตนรู้อยู่เพราะการเล่าเรื่องเช่นนี้ไม่สมควรแท้ ควรหาเรื่องอย่างอื่น ซึ่งเมื่อเล่าแล้ว
ทำให้เขาเกิดความสนใจ หรือมีความยินดีปรีดา จึงเป็นการสมควร

(10) ผู้ดียอมไม่กล่าวถึงการอัปมงคลในงานมงคล หมายความว่า ในขณะที่ไป
ในงานมงคล เช่น งานแต่งงานก็ไม่ควรเล่าถึงเรื่องผัวเมียแตกกัน ทะเลาะวิวาทกันจนถึงหย่าร้าง
กัน หรือไปในงานทำบุญวันเกิด ก็ไม่ควรเล่าถึงเรื่องตาย หรือเรื่องความพินาศต่าง ๆ ต้องหา
เรื่องที่เป็นมงคลมาเล่าสู่กันฟัง จึงเป็นการสมควร

มโนจริยา

หมายถึง การแสดงน้ำใจที่น่ารัก

(1) ผู้ที่ย่อมรู้จักเกรงใจคน หมายความว่า ตามปรกติคนเราไม่ควรรบกวนคนอื่น เขาไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นใคร ๆ ก็ตาม หากมีความจำเป็นจะต้องรบกวน ก็ให้ความเหมาะสมพอควร ถึงเขาให้โอกาสก็ไม่ควรทำเกินพอดี เช่น จะขอสิ่งของเขาก็ไม่ควรขอของที่เขารัก จะขอสิ่งใด ต้องให้เจ้าของยินดีให้ และเมื่อเขาให้แล้วจะไม่ทำให้เขาต้องเดือดร้อนในสิ่งนั้น คือไม่ทำให้เขาขาดแคลนยากจนลง ดังนี้ เป็นต้น จึงเป็นการสมควรแท้

ผนวก 5

ผู้ดียอมเป็นผู้มีสง่า

ข้อนี้ หมายความว่า ผู้ดีต้องรู้จักภาวะของตัวเอง จะเดินเหินนั่งลุก ก็ควรมีท่าทางให้สง่าผ่าเผย เช่น ไม่นั่งหลังงอ หรือทำขอมข่อมอย่างนี้ไม่ควรแท้ แต่ก็ต้องระมัดระวังอย่าให้กลายเป็นข่มเพื่อนหรือแสดงความยิ่งใหญ่ของตนเกินไป

กายจรรยา

หมายความว่า การแสดงกิริยาท่าทางให้สง่าผ่าเผยสมภูมิสมฐาน

(1) ผู้ดียอมมีกิริยาอันพึงผายองอาจ หมายความว่า ต้องยืน เดิน นั่ง นอนให้เหมาะสม เช่น ต้องยืนตัวตรง เดินตัวตรง นั่งตัวตรง ไม่ยิ้นชิดผู้ใหญ่อจนเกินไป ไม่เดินเร็วหรือช้าเกินไป ไม่นั่งหลังขดหลังงอ ทั้งนี้เป็นการช่วยให้ส่วนขงร่างกายทุกส่วนทำงานได้ตามสภาพของมันด้วย แต่ต้องระวังมิให้เกิดท่าทางที่จะกลายเป็นหยิ่งหรือจองหอง จึงควรให้สุภาพเรียบร้อยเท่าที่ควร

(2) ผู้ดีจะยืนนั่ง ย่อมอยู่ในระดับอันสมควรไม่เป็นผู้แอบหลังคนหรือหลีกเข้ามุม หมายความว่า เมื่อจะยืนจะนั่งในชุมนุมชน ในหมู่ในพวก ต้องยืนนั่งตามลำดับอันสมควรแก่ตน คือควรอยู่หน้าต้องอยู่หน้า ควรอยู่หลังต้องอยู่หลัง ถ้าเป็นผู้ใหญ่ไปอยู่ข้างหลัง เท่ากับเป็นการกีดกันที่ยืนที่นั่งของผู้น้อย ในเวลาเข้าแถวปรกติต้องไปตามลำดับผู้ใหญ่น้อย แต่ถ้าในแถวคอยต้องไปตามลำดับก่อนหลังอย่างนี้จึงสมควร

(3) ผู้ดียอมไม่เป็นผู้สะทกสะท้านงงเงินหยุด ๆ ยั้ง ๆ หมายความว่า ในชุมนุมชน ต้องมีความองอาจ ความกล้ากล้า จะมีคนมากก็ตาม คนน้อยก็ตาม ต้องทำประหนึ่งว่าเหมือนไม่มีคนแสดงอาการทุกอย่างให้เป็นปรกติ การที่จะให้มีความกล้าหาญได้นั้นต้องเป็นผู้สนใจในวิชาความรู้ ต้องเป็นผู้สนใจในขนบธรรมเนียมประเพณี ต้องเป็นผู้สนใจในระเบียบแบบแผน และต้องหมั่นเข้าร่วมชุมนุมในที่ซึ่งตนจะเข้าร่วมได้ตามกาลเทศะ มิฉะนั้นแล้ว ก็อดจะสะทกสะท้านบ้างไม่ได้ ไม่มากก็น้อย เมื่อมีอาการอย่างนั้น จำต้องข่มใจหรือนึกถึงความรู้ความสามารถของตัวเองที่มีอยู่แล้วนำออกไปใช้ในเวลาเช่นนั้น ก็อาจทำให้หายสะทกสะท้าน แสดงกิริยาอาการได้เป็นปรกติ

วจีจริยา

หมายความว่า การใช้วาจาให้เหมาะสมเป็นสง่า

(1) ผู้ดีย่อมพูดจาจะฉานชัดถ้อยความ ไม่อุบอปปี้ อ้อมอ้อม หมายความว่า ต้องพูดให้เสียงดังพอควรแก่ผู้ฟัง พูดชัดเจนให้ได้เรื่อง ไม่อุบอปปี้ อ้อมอ้อม ให้ผู้ฟังต้องงงสนทนงหรือชักถาม

มโนจริยา

หมายความว่า การแสดงน้ำใจอันงามให้ปรากฏ

(1) ผู้ดีย่อมมีความรู้จักงามรู้จักดี หมายความว่า ต้องฝึกตาให้รู้จักดู ต้องฝึกหูให้รู้จักฟัง ต้องฝึกจมูกให้รู้จักดม ต้องฝึกลิ้นให้รู้จักลิ้ม ต้องฝึกกายให้รู้จักจับต้อง ต้องฝึกใจให้รู้จักงามอย่างไรดีอย่างไร แล้วฝังจิตใจในความดีความงามนั้นให้แน่นแฟ้น เมื่อได้เห็นสิ่งต่าง ๆ ก็สามารเปรียบเทียบให้รู้ได้เลือกเอาแต่สิ่งที่ดีที่งาม นี่จึงควร

(2) ผู้ดีย่อมมีอัธยาศัยอันกว้างขวางเข้าไปไหนเข้าไปได้ หมายความว่า ต้องรู้จักเข้าสังคม คบกับบุคคลได้ทุกชนิดโดยการสังเกตและรอบรู้ เช่น รู้ว่าบุคคลนั้น ๆ มีฐานะอย่างไร คนมีฐานะอย่างไร รู้จักกาลว่าขณะใดควรพูดเป็นเรื่องราว หรือพูดเล่นเพื่อสนุกไม่ถือตัวและแสดงความเมตตากรุณา รู้จักอดทนและให้อภัย และรู้จักยับยั้งเมื่อผิดพลาด

(3) ผู้ดีย่อมมีอัธยาศัยเป็นนักเลง ใครจะพูดหรือเล่นอันใดก็เข้าไปใจและต่อติด หมายความว่า ต้องวางใจเป็นนักกีฬา คือรู้จักแพ้ รู้จักชนะ รู้จักผิด รู้จักถูก รู้จักยกโทษให้ผู้อื่น มองคนทั้งหลายแต่ในทางที่ดีที่ชอบ มีความอดทน ฟังคนอื่นให้เข้าใจ และรู้จักพูดเล่นต่อติดกับเขาได้ไม่นั่งเฉยเสีย

(4) ผู้ดีย่อมมีความเข้าใจไหวพริบ รู้เท่าถึงการณ์ หมายความว่า ต้องเป็นพหูสูต คือเรียนรู้ดี ผู้ที่เรียนรู้ดีนั้นประกอบด้วยลักษณะดังนี้ 1. จำได้ 2. คล่องปาก 3. ชื่นใจ 4. เข้าใจ คนที่มีลักษณะเช่นนี้เรียกว่ารู้ดี คนที่มีความรู้ดีนั้นเมื่อได้พบได้เห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งย่อมรู้เท่าถึงการณ์นั้น นี้กล่าวเฉพาะในส่วนที่เรียนรู้เอาได้ ส่วนไหวพริบอันแท้จริงนั้น เกิดจากธรรมชาติเดิม คือปัญญาเดิมตั้งแต่เกิด มีมาอย่างไรก็ต้องเป็นอย่างนั้น ปัญญาใหม่ คือ วิชาความรู้ที่เล่าเรียนนั้นใครเรียนอย่างไร ก็รู้อย่างนั้น เรียนดีรู้ดี ความรู้ดีย่อมทำให้รู้เท่าถึงการณ์ได้

(5) ผู้ดีย่อมมีใจองอาจกล้าหาญ หมายความว่า ต้องมีใจแก่กล้า อดทน ไม่ย่อท้อในภัยอันตรายอันจะมีมาข้างหน้า เช่น เป็นนักรบก็จะไม่กลัวตาย หาญสู้ศัตรูเพื่อประเทศชาติ ของตน เป็นคนธรรมดาที่ไม่ย่อท้อในกิจการทุกอย่างอันเป็นหน้าที่ของตน เพื่อรักษาเกียรติประวัติที่ดีไว้ เช่น เป็นนักเรียน เป็นครู เป็นแพทย์ ก็ต้องอดทนกล้าหาญที่จะกิจการของตน ๆ ไม่ทำใจฝ่อหรือขาดกล้าโดยไม่สมควร

ผนวก 6

ผู้ดียอมปฏิบัติการทำงานดี

หมายความว่า การปฏิบัติการทำงานดี คือ ทำการงานทุกอย่างอันเป็นหน้าที่ของตน ไม่บกพร่อง ไม่คั่งค้าง ทำเสร็จเรียบร้อยด้วยดีตามส่วนของงานอันเป็นหน้าที่นั้น

กายจริยา

หมายความว่า การปฏิบัติการทำงาน ซึ่งต้องใช้กายเป็นสำคัญ

(1) ผู้ดียอมทำการอยู่ในระเบียบแบบแผน หมายความว่า ในการกระทำต่าง ๆ ผู้ดียอมรักษาระเบียบแบบแผนถือเอาหลักของเหตุเป็นสำคัญ ไม่ทำตามอำเภอใจโดยไม่มีหลักอันจะเป็นช่องทางให้เกิดความผิดหรือถูกตำหนิได้

(2) ผู้ดียอมไม่ถ่วงเวลาให้ผู้อื่นคอย หมายความว่า ในการนัดหมายเพื่อทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องทำตนให้เป็นคนตรงต่อเวลา ถ้าทำตนให้เป็นคนผิดเวลาแล้ว ย่อมจะทำให้ผู้อื่นต้องเดือดร้อนรำคาญด้วย และอาจเสียงานนั้น ๆ ได้ในบางกรณี พลาดเวลาเพียงนาทีเดียว ก็อาจต้องเสียงานหรือต้องเสียเวลาไปหลายวันก็ได้ ดังนั้นจึงควรเป็นคนตรงเวลาเสมอ

(3) ผู้ดียอมไม่ละเลยที่จะตอบจดหมาย หมายความว่า การตอบจดหมายนั้นเป็นมรรยาทอันดีงาม เพราะถ้าเป็นธุระก็ควรตอบไปให้เสร็จจะได้ไม่ลืมหืม ถ้าเป็นจดหมายเยี่ยมเยียน แสดงมิตรภาพก็ควรรีบตอบแสดงน้ำใจอันดีไปเพื่อให้เขาเห็นว่าเรามีได้ละเลยที่จะรักษามิตรภาพนั้น

(4) ผู้ดียอมไม่ทำการแต่ต่อหน้า หมายความว่า การงานอันใดที่เป็นของหมู่คณะ ผู้รับทำงานต้องทำงานนั้นให้สำเร็จลุล่วงไปตามที่ได้รับมอบหมาย และการทำงานนั้นต้องไม่ทำแต่เฉพาะต่อหน้าคนเท่านั้น ต้องทำทั้งต่อหน้าและลับหลังหรือการอย่างอื่น เช่น ไปช่วยงานเขา เมื่อมีความรู้ความสามารถจะทำงานอย่างไรก็ได้ก็ต้องทำงานนั้นทีเดียว เจ้าของจะเห็นหรือไม่ก็ตาม ควรทำจนสุดกำลังความสามารถของเราจึงเป็นการชอบแท้

วจีจริยา

หมายความว่า การปฏิบัติกรณด้วยคำพูดเป็นสำคัญ

(1) ผู้ดีพูดสิ่งใด ย่อมให้เป็นที่เชื่อถือได้ หมายความว่า เมื่อจะพูดคำใดคำนั้น ต้องเป็นคำที่ออกจากหัวใจจริง คือ พูดตามที่ได้เห็นได้ฟังได้ทำหรือได้รู้สึก มิใช่เสแสร้งแก้งกล่าวให้คลาดจากความจริง พูดอย่างไร ต้องเป็นอย่างนั้น เช่นนี้คำพูดนั้นจึงเป็นที่เชื่อถือได้

(2) ผู้ดียอมไม่รับวาจาคลอง ๆ โดยมีได้เห็นว่าควรจะเป็นได้หรือไม่ หมายความว่า เมื่อจะรับคำเพื่อทำการใดการหนึ่งหรือจะสัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเมื่อจะปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งกับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งใดแห่งหนึ่ง ต้องใคร่ครวญให้แน่แก่ใจก่อนจึงรับคำหรือจึงปฏิญาณ มิใช่ทำแต่สักว่าทำ พูดโพล่ง ๆ ไปโดยมิได้คำนึงให้แน่ชัดว่าจะทำได้หรือไม่ เมื่อรับคำแล้วแม้ว่าจะต้องเสียอย่างใดก็ต้องยอมเสีย ต้องถือหลักว่าเสียชีพอย่าเสียสัตย์

มโนจริยา

หมายความว่า ตั้งจิตใจมั่นในการปฏิบัติงานทุกอย่างซึ่งเป็นหน้าที่ของตน บัณฑิตตั้งใจมั่นในการทำงานนั้น เห็นว่าการงานดีทั้งหลายรู้ได้เมื่อทำเสร็จ มิใช่รู้ได้เมื่อกำลังทำหรือก่อนทำปักใจลงในกรณอย่างนี้ ชื่อว่าปฏิบัติทางใจด้วยดี

(1) ผู้ดียอมเป็นผู้รักษาความสัตย์ในเวลา หมายความว่า ความสัตย์คือความตรงหรือความจริง หรือชื่อตรง ความชื่อตรงนี้เป็นชีวิตจิตใจอันแท้จริง หาไม่ได้ง่ายนัก โบราณท่านว่าร้อยคนยังหากคนกล้าได้คนหนึ่ง พันคนยังหากคนมีความรู้ได้คนหนึ่ง แต่หมีนคนแสนคนจะหากคนชื่อตรงได้สักคนหนึ่งยังไม่ได้ ชื่อตรงต่อตัว คือไม่ทำชั่ว ชื่อตรงต่อคนอื่น คือไม่ทำความเดือดร้อนให้ ใคร ๆ ชื่อตรงต่อเวลาคือตรงเวลาในระยะแรก ระยะกลาง คือเวลาทำงาน ระยะสุดท้าย คือ เวลาเลิก ชื่อว่าเป็นคนมีความสัตย์ในเวลา

(2) ผู้ดียอมไม่เป็นผู้เกียจคร้าน หมายความว่า เมื่อลงมือประกอบการงานแล้วไม่ยอมให้กรณนั้น ๆ ค้างค้างต้องทำให้สำเร็จจนสุดความสามารถ

(3) ผู้ดียอมไม่เข้าใจว่า ผู้ดีทำอะไรด้วยตนไม่ได้ หมายความว่า การประกอบการงานทุกอย่าง ตามปรกติเราต้องอาศัยกันและกัน การงานจึงสำเร็จไปได้ด้วยดี แต่กรณนั้น ๆ จะมัวแต่พึ่งคนอื่นอยู่ร่ำไปนั้นไม่สมควร ตัวเองต้องทำได้เองด้วย

(4) ผู้ดียอมไม่เพลิดเพลिनจนละเลยให้การเสีย หมายความว่า ตามปรกติคนเรานั้นวันหนึ่งๆ จะทำอะไรไปอย่างเดี๋ยวก็นำไม่ได้ ต้องแบ่งเป็นเวลากิน เวลานอน เวลาพัก เวลาเล่น เวลาทำงาน ตามควร เวลาเหล่านี้จำต้องแบ่งให้ถูกส่วน อย่าให้เสียส่วนใดส่วนหนึ่งได้ ถึงเวลา

ทำงานก็ต้องทำงาน ถึงเวลาพักผ่อนก็ต้องพักผ่อน แต่จะเล่นเพลินเพลินจนลืมตัวเสียการงานก็ไม่เป็นการสมควร

(5) ผู้ดียอมเป็นผู้รักษาความเป็นระเบียบ หมายความว่า ระเบียบแบบแผนข้อบังคับ ขนบธรรมเนียมประเพณีอันใด ที่ได้ตั้งไว้บัญญัติไว้ หรือเคยประพฤติกันมาเป็นธรรมเนียมแล้ว ต้องเป็นผู้รักษาระเบียบนั้นไว้ ความเป็นกลุ่มเป็นก้อนของคนทั้งหลายย่อมคุ้มกันไว้ด้วยระเบียบ ไม่มีระเบียบย่อมระส่ำระสายทันที และไม่ว่าจะทำการงานใด หากได้จัดระเบียบให้ดีแล้ว ก็จะสามารถและรวดเร็วเป็นอันมาก ควรจำไว้ว่า ความเป็นระเบียบย่อมงามตาสบายใจให้ความสะดวกตรงข้ามกับความสับสนย่อมรบกวนรำคาญใจและให้ความขัดข้อง ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็น รักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยไว้

(6) ผู้ดียอมเป็นผู้อยู่ในบังคับบัญชา เมื่ออยู่ในหน้าที่ หมายความว่า ในกลุ่มคนที่ร่วมงานกันมีหน้าที่อยู่สองอย่าง คือหน้าที่บังคับอย่างหนึ่ง หน้าที่ทำตามอย่างหนึ่ง เราต้องรู้ตัวเราว่า เรามีหน้าที่เช่นไร เมื่อรู้แล้วต้องทำตามหน้าที่นั้น เช่น มีหน้าที่บังคับก็ต้องบังคับ มีหน้าที่ทำตามก็ต้องทำตาม เรามีหน้าที่อย่างใดต้องรักษาหน้าที่นั้นให้บริบูรณ์ไม่บกพร่อง จึงสมควร

(7) ผู้ดียอมมีมานะในการงาน ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก หมายความว่า ตามปรกติการงานที่เราทำต้องมีอุปสรรคความขัดข้องทั้งนั้น การงานเล็กมีอุปสรรคเล็ก การงานใหญ่มีอุปสรรคใหญ่ การงานดีมีความขัดข้องมากตามส่วนของงานนั้น ๆ ในการทำงานถ้าปล่อยให้ความเกียจคร้านเข้าครอบงำแล้ว ย่อมมีความย่อท้อเกิดขึ้น ระวังความย่อท้อไม่ได้ การงานก็ไม่สำเร็จ ถ้าไม่มีความย่อท้อการงานก็สำเร็จได้ด้วยดี เพื่อความสำเร็จของงานต้องตัดความย่อท้อเสีย ต้องไม่คิดถึงความลำบากยากเย็น ต้องถือหลักโบราณว่า ต้องอดเปรี้ยวกินหวาน เมื่อได้ทำการงานสำเร็จแล้วก็จะมีความสบายภายหลัง

(8) ผู้ดียอมเป็นผู้ทำอะไรทำจริง หมายความว่า เมื่อได้ลงมือทำอะไรแล้ว ต้องทำสิ่งนั้นให้สำเร็จ เช่น เรียนหนังสือ ก็ต้องเรียนให้ถึงที่สุดของวิชาตามชั้นนั้น ๆ ต้องไม่หยุดเสียกลางคัน เป็นต้น เมื่อเป็นกิจการใหญ่ ๆ ต้องทำเรื่อยไปจนสำเร็จ

(9) ผู้ดียอมไม่เป็นผู้ตั้งดันในที่ผิด หมายความว่า ตามปรกติ การทำ คำพูด ความคิดของคนเราย่อมมีได้ทั้งผิดทั้งถูก เราย่อมมีทั้งผิดทั้งถูก เพราะเราเองเมื่อสำคัญผิดก็เห็นผิดได้ เมื่อเห็นผิดได้ก็ทำผิดได้ พูดผิดได้ คิดผิดได้ แต่เมื่อรู้ว่าผิดแล้วเลิกเสียก็ใช้ได้ แต่ถ้ารู้ว่าผิดแล้ว ยังขึ้นตั้งดันก็เสียหาย เพราะฉะนั้นเพื่อมิให้เกิดความเสียหาย เมื่อรู้ว่าผิดแล้ว ก็อย่าตั้งดัน หรือขึ้นทำลงไปจึงจะเป็นผลดี

(10) ผู้ดีเยี่ยมปรารถนาความดี ต่อการงานที่ทำอยู่เสมอ หมายความว่า เมื่อทำการงานอย่างใดอย่างหนึ่งต้องหวังความเจริญในการงานนั้น ต้องคอยหมั่นตรวจตราพิจารณาให้รอบคอบอย่าทำสักแต่จะให้พ้นไปวันหนึ่ง ๆ หรือคราวหนึ่ง ๆ และต้องหมั่นดูว่าการนั้น ๆ เป็นไปตามความหวังของตนหรือไม่ เมื่อเห็นว่าไม่เป็นไปตามความหวัง ต้องหาทางแก้ไข เมื่อแก้ไขไม่ได้ต้องเปลี่ยนแปลง หรือหาบุคคลที่สามารถมาทำให้เป็นไปตามความหวัง ไม่กักงานนั้นไว้เสียคนเดียวแล้วตนไม่สามารถทำได้ การงานนั้นก็เสียไป อย่างนี้จึงจะชอบ

ผนวก 7 ผู้ดียอมเป็นผู้ใจดี

หมายความว่า ต้องทำใจของตนให้มีเมตตากรุณา คิดแต่ในทางที่ดี มองคนทั้งหลาย แต่ในแง่ที่ดี สละสลมแต่ความดีต่อกันไว้ อย่างนี้จัดว่าเป็นผู้ใจดี

กายจริยา

หมายความว่า แสดงออกให้ปรากฏว่า เป็นคนมีใจดีโดยการกระทำทางกาย

(1) ผู้ดีเมื่อเห็นใครทำผิดพลาดอันน่าแก้กระดากยอมช่วยกลบเกลื่อนหรือทำไม่เห็น หมายความว่า เมื่อเห็นเขาทำผิดพลาดก็ไม่ซ้ำเติม ต้องช่วยแก้ไข หรือช่วยให้หายผิด หรือช่วยทำให้ร้ายกลายเป็นดี หรือความผิดพลาดนั้นเป็นที่ปรากฏชัด ก็ต้องทำไม่เห็นเว้นแต่ความผิดพลาดนั้นเป็นความเดือดร้อนแก่ประชาชน เช่น ตำรวจเห็นผู้ร้ายกำลังทำผิด จะทำเป็นไม่เห็นไม่ควร ต้องจัดการตามหน้าที่ แต่ถ้าความผิดนั้นไม่เป็นการเสียหายแก่ใคร เช่น ผงติดศีรษะก็ทำเป็นไม่เห็นเสียเช่นนี้ ย่อมไม่เสียหาย บางอย่างถ้าทำเข้าเขาจะมีความกระดากอาย ก็ควรทำเป็นไม่เห็น ย่อมเป็นการควร

(2) ผู้ดีเมื่อเห็นสิ่งของของใครตก หรือจะเสื่อมเสียยอมต้องหยิบยื่นให้ หรือบอกให้รู้ตัว หมายความว่า เมื่อพบของตกไม่ว่าในที่ใด ถ้าเจ้าของอยู่ต้องบอกเจ้าของให้รู้ ถ้ากลับหลังเจ้าของต้องเก็บเอาไปมอบเจ้าหน้าที่ ถ้าในบริเวณโรงเรียน ต้องเก็บเอาไปมอบให้ครูใหญ่ ในถนนหลวงหรือสถานที่ของตน ต้องเอาไปมอบแก่เจ้าหน้าที่ตำรวจเพื่อประกาศหาเจ้าของต่อไป

(3) ผู้ดีเมื่อเห็นเหตุร้าย หรืออันตรายจะมีแก่ผู้ใด ย่อมต้องรีบช่วย หมายความว่า ไม่ว่าจะอยู่ในที่ใดกับผู้ใด เมื่อเห็นเหตุร้ายจะมีขึ้นแก่เขา ต้องรีบบอกทันที เช่น รู้ว่าทางเป็นหลุมเป็นบ่อ หรือรู้ว่าสะพานชำรุด หรือมีสัตว์ร้ายอยู่ข้างหน้า หรือมีโจรผู้ร้ายคอยดักข่มหรือมีอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องรีบบอกให้เขารู้ทันที มิใช่ปล่อยให้เขาไปมีอันตรายแล้วหัวเราะเล่นเห็นเป็นสนุกสนาน ไม่เป็นการสมควร

วจีจริยา

หมายความว่า แสดงความเป็นผู้มีใจดีให้ปรากฏด้วยการกล่าวทางวาจา

(1) ผู้ดีย่อมไม่เยาะเย้ยถากถางผู้กระทำความผิดพลาด หมายความว่า เมื่อเห็นผู้ใดพลาดพลั้งด้วยเรื่องอย่างหนึ่งอย่างใด ย่อมไม่เยาะเย้ยให้เขาได้อาย เช่น เขาพลาดล้มไม้หัวเราะเยาะ เป็นต้น

(2) ผู้ดีย่อมไม่ใช้วาจาอันข่มขี้ หมายความว่า เมื่อจะพูดกับใคร ไม่ว่าเขาผู้นั้นจะเป็นผู้น้อย หรือผู้ต่ำต้อยด้วยสถานใดสถานหนึ่ง หรือจะเป็นเสมอกันก็ตาม ไม่พูดจาข่มขี้ด้วยประการต่าง ๆ ไม่ว่าในทางใดทั้งนั้น เช่น เขาสุภาพ ไม่พูดข่มด้วยท่าทางอันเป็นอันธพาล เห็นเขายากจนไม่พูดข่มเรื่องเงินทอง เป็นต้น

มโนจริยา

หมายความว่า แสดงความเป็นผู้มีใจดีให้ปรากฏจากใจ

(1) ผู้ดีย่อมไม่มีใจอันโหดเหี้ยมเกรี้ยวกราดแก่ผู้น้อย หมายความว่า ต้องแสดงความมีน้ำใจร่วมสุขร่วมทุกข์ให้ปรากฏ แสดงความเมตตาปรานีให้ปรากฏ ควรยกย่องก็ยกย่อง ตามควรแก่กาลเทศะ

(2) ผู้ดีย่อมเอาใจโอบอ้อมอารีแก่คนอื่น หมายความว่า เมื่อผู้อื่นตกทุกข์ได้ยากอย่างไร มีโอกาสช่วยเหลือก็ช่วยเหลือ แสดงความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นและเพื่อนบ้านเรือนเคียงกัน ด้วยให้ปันบ้าง ด้วยช่วยเหลือในกิจธุระต่าง ๆ บ้าง ช่วยเหลือในยามเจ็บไข้บ้าง แม้ตามปรกติก็ร่วมสุขร่วมทุกข์แสดงความปรารถนาดีอยู่เสมอ

(3) ผู้ดีย่อมเอาใจใส่คนเคราะห์ร้าย หมายความว่า เมื่อเห็นผู้ใดผู้หนึ่งตกทุกข์ได้ยากด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ตกน้ำ ถูกไฟไหม้ ถูกโจรผู้ร้ายปล้น หรือได้รับอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เข้าช่วยเหลือตามโอกาส ไม่ดูดาใจจิตใจดำ ช่วยเหลือตามกำลังความสามารถเท่าที่จะทำได้ นี่เป็นการควร

(4) ผู้ดีย่อมไม่เป็นผู้ข้านิยมคนเสียที หมายความว่า ในการแข่งขันอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เล่นฟุตบอล เมื่อฝ่ายตนชนะก็ไม่ควรจะข้านิยมฝ่ายแพ้ ไม่ควรทำดั่งคำพังเพยว่าได้ทีชี้แพะไล่ ต้องทำตนให้มีน้ำใจเป็นนักกีฬา คือรู้แพ้รู้ชนะถึงคราวแพ้ก็น้อมแพ้วด้วยดี ถึงคราวชนะก็ชนะด้วยดี ไม่ทำร้ายคนที่ไม่มีทางต่อสู้ไม่ทำร้ายกลับหลัง เมื่อเขาเสียที่อยู่แล้วก็ไม่ข้านิยม ดังคำว่า ไม่เหยียบคนที่ล้มแล้วดังนี้

(5) ผู้ดีย่อมไม่เป็นผู้อวดมาตของเวร หมายความว่า เมื่อมีใครมาทำให้โกรธหรือให้เจ็บช้ำน้ำใจด้วยประการใดประการหนึ่งก็ตาม ก็ควรแต่เพียงว่าเจ็บแล้วจำ ก็พอแล้ว คือไม่ควร

ให้มียังนั้นอีก ให้เป็นการเลิกแล้วกันเสียที ไม่ควรพูดพยามาทอฆาตจองเวร คอยหาโอกาส
แก้แค้นกันอยู่ตลอดไป เช่น ผูกใจว่า เขาด่าเรา เราต้องด่าเขาให้ได้ เขาตีเราต้องตีเขาให้ได้
อย่างนี้ไม่เป็นการควรเลย ต้องคิดว่า เขาด่าเรา เราต้องหาทางไม่ให้เขาด่าอีก หรือหลีกเลี่ยงไป
เสียให้ไกล ถ้าหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็อย่าให้เขามาทำเราก็กี่แล้วกัน ดังนี้จึงเป็นการควร เพราะเวรย่อม
ไม่ระงับด้วยการจองเวรแต่เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร

ผนวก 8

ผู้ดียอมไม่เห็นแต่แก่ตัวอย่างเดียว

หมายความว่า ในการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นคณะ ต้องคำนึงถึงประโยชน์ตนประโยชน์ท่านเป็นสำคัญ จะเอาแต่ข้างตนเองอย่างเดียวไม่ได้ ต้องนึกถึงประโยชน์ส่วนรวมด้วย ถ้าเอาแต่ส่วนตัวคนอื่นเดือดร้อนไม่ควรแท้ แต่ในทางตรงกันข้าม เอาแต่ประโยชน์คนอื่น ส่วนตัวเดือดร้อน ก็ไม่ควรเหมือนกัน แต่ถ้ารับอาสาเข้าทำประโยชน์ของหมู่คณะ ก็ต้องถือเอาประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ ประโยชน์ส่วนตัวต้องมาเป็นอันดับรอง อย่างนี้จึงเป็นการสมควรแท้

กายจริยา

หมายความว่า การแสดงความไม่เห็นแก่ตัวให้ปรากฏโดยการกระทำทางกาย

(1) ผู้ดียอมไม่พักหาความสบายก่อนผู้ใหญ่หรือผู้หญิง หมายความว่า ในการอยู่ร่วมกันในหมู่ในคณะ ท่านที่เป็นผู้ใหญ่กว่าก็มี ท่านที่เป็นผู้หญิงก็มีผู้น้อยหรือผู้ชายต้องไม่หาความสบายก่อนผู้ใหญ่หรือผู้หญิง เช่น ในการรับประทาน ต้องช่วยให้ผู้ใหญ่และผู้หญิงได้รับประทานก่อนจึงรับประทานภายหลัง ดังนี้ เป็นต้น ย่อมเป็นการควร

(2) ผู้ดียอมไม่เสือกสนแย่งชิงที่นั่งหรือที่คูอันใด หมายความว่า ไม่คอยช่วงชิงหาโอกาสเพื่อตัวโดยถ่ายเดียว ต้องแลเหลือยถึงผู้อื่นบ้างตามควร เช่น ในการขึ้นรถไม่ควรแย่งกันขึ้น ในการนั่งในที่ซึ่งเขาจัด ไม่ควรแย่งที่นั่งในการคุมหรสพหรือคูด่างอื่น ไม่ควรแย่งกันดู ควรให้ไปตามลำดับแถว หรือเป็นไปตามปรกติ แต่ไม่ควรขีดยาดไ้อ้อ้อล่าช้า ทำให้ผู้อื่นต้องเสียเวลาโดยใช่เหตุ ต้องทำให้เป็นไปตามควรแก่กาลเทศะ

(3) ผู้ดียอมไม่เที่ยวแย่งผู้หนึ่งมาจากผู้หนึ่งในเมื่อเขาสนทนากัน หมายความว่า เมื่อผู้หนึ่งกำลังสนทนาอยู่กับอีกผู้หนึ่ง ไม่ควรไปแย่งคู่สนทนาเขา โดยที่ไปแย่งเอาเขามาคุยกับเรา หากมีความจำเป็นด้วยธุระจริง ๆ ก็ควรแจ้งให้เขาทราบก่อนและขอโอกาสเขา หากไม่มีความจำเป็นเช่นนั้นแล้ว ไม่ควรทำเป็นเด็ดขาด แม้ในการประกอบธุระอย่างอื่นก็เช่นเดียวกัน

(4) ผู้ดีเป็นผู้ใหญ่ จะไปมาลูกนั่งยอมไว้ช่องให้ผู้ผู้น้อยมีโอกาสบ้าง หมายความว่า ในการนั่งในที่ชุมนุมตามปรกติเขาจัดที่นั่งที่ยืนไว้ ในการยืนแถวผู้ใหญ่ต้องยืนหน้า ในการนั่งผู้ใหญ่ก็ต้องนั่งหน้าเหมือนกัน ในการนี้ทุกคนต้องยืนหรือนั่งตามที่ซึ่งเหมาะแก่ตน ถ้าเป็นผู้ใหญ่ ไปยืนข้างหลังหรือนั่งข้างหลัง หรือยืนปิดช่อง ก็ทำให้ผู้น้อยไม่สามารถจะนั่งจะยืนหรือจะเดินไปได้ เป็นการไม่สมควรแท้ เพราะฉะนั้นต้องนั่งยืนตามที่ที่เหมาะแก่ตนจึงเป็นการควร

(5) ผู้ดีในการเลี้ยงดู ย่อมแผ่เผื่อ เชื้อเชิญแก่คนข้างเคียงก่อนตน หมายความว่า ในการเลี้ยงอาหารควรช่วยเหลือให้คนข้างเคียงคนได้อาหารก่อน และในขณะที่กำลังรับประทาน อยู่ก็ควรดูแลเพื่อช่วยเหลือเพิ่มเติมเมื่อเขากพร่องบ้าง อย่างนี้จึงเป็นการควร ทั้งนี้นอกจาก ระเบียบในโต๊ะอาหารที่มีอยู่อย่างเคร่งครัด เช่น เมื่อนำมาให้โดยเฉพาะก็หาควรที่จะหยิบไป ให้คนอื่นก่อนไม่ และในที่นี้จำต้องช่วยแต่ตนเอง

(6) ผู้ดีในที่บริโภค ย่อมหยิบยกยื่นส่งสิ่งของแก่ผู้อื่นต่อ ๆ ไป ไม่มุ่งแต่กระทำ กิจส่วนตน หมายความว่า ในขณะที่กำลังรับประทานร่วมกันอยู่ ถ้าเป็นวงใหญ่ อาหารย่อมอยู่ ห่างจากอีกฝ่ายหนึ่ง ในการนี้ผู้ซึ่งอยู่ใกล้ต้องยื่นส่งอาหารให้แก่อีกฝ่ายหนึ่งซึ่งยังไม่ได้ ถ้าเป็น ของที่ต้องเฉลี่ยกันก็ต้องส่งต่อ ๆ กันไปจนทั่วถึง ไม่ควรมุ่งแต่เฉพาะตนทำเดี๋ยวต้องคอยช่วย เหลือกันตามโอกาสอย่างนี้จึงเป็นการควร

(7) ผู้ดีย่อมไม่รวบสามตะกลามสี่กวดฉวยเอาของที่เขาตั้งไว้เป็นกลาง จนเกิน ส่วนที่ตนจะได้ หมายความว่า ในการเลี้ยงร่วมโต๊ะนั้น ย่อมมีอาหารที่เขาจัดไว้เป็นส่วนกลาง ซึ่งกะเนว่าพอแก่จำนวนคนในวงนั้น ในการนี้ผู้ที่มีโอกาสได้แบ่งก่อนก็ไม่ควรแบ่งเอาเสียมาก จนเกินไป จนทำให้ผู้ได้โอกาสแบ่งภายหลังไม่ได้ตามควร หรืออาจไม่ได้เลย หรือแม้ในการนั่ง ในที่รับแขกตามปรกติ เขามักตั้งพานหมากพลูปูหรือไว้ ซึ่งตามปรกติก็พอแก่จำนวนคนในชุมนุม นั้น ในการนี้ก็ต้องไม่ฉวยเอาเสียมากมาจนเกินส่วนที่ตนควรจะได้ เช่น ล้วงเอามาตั้งกำมือ หรือหลายมวน เป็นต้น อย่างนี้ไม่เป็นการควร ต้องหยิบเอาแต่เล็กน้อยพอเป็นกิริยาจึงเป็นการ ควรแท้

(8) ผู้ดีย่อมไม่แสดงความไม่เพียงพอในสิ่งของที่เขาหยิบยกให้ หมายความว่า ในยามปรกติก็ตาม ในคราวร่วมรับประทานอาหารก็ตาม เมื่อมีผู้ให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งแก่เรา เราต้อง รู้จักเพียงพอ หรือรู้จักเกรงอกเกรงใจเขามิใช่ไม่ว่าเขาให้แล้วก็เอาเสียหมดเท่าไรไม่รู้จักพอ เช่น นี้ก็เกินไป อาจทำให้ผู้ได้พบเห็นเสื่อมความนิยมได้ เพราะฉะนั้นจำต้องรู้ความพอเหมาะพอควร คือต้องรู้จักเพียงพอบ้าง ถ้าเป็นของรับประทานก็เอาแต่พอเท่านั้น ไม่ควรรับเอาจนเหลือซึ่งจะ ต้องทิ้งเสีย ต้องรู้ความพอเหมาะพอควรอย่างนี้จึงเป็นการควร

(9) ผู้ดีย่อมไม่นั่งนอนใจให้เขาออกทรัพย์แทนส่วนตัวเสมอไป เช่น ในการ เลี้ยงดูหรือใช้ค่าเดินทาง เป็นต้น หมายความว่า ในการเดินทางร่วมกันไป เมื่อมีผู้ใดจัดค่า เดินทางให้ จัดค่าอาหารให้ก็ไม่ควรนั่งนอนใจให้เขาต้องออกไปฝ่ายเดียว ทางที่ดีที่สุดนั้นควร เฉลี่ยตามส่วนเท่า ๆ กัน เป็นเหมาะแท้ แต่ถ้าเขาไม่ยอมให้เฉลี่ยก็ต้องหาโอกาสตอบแทน เขามิใช่ทำตามควร ไม่ใช่ทำเฉยเมยเอาเขาย่างเดียว ต้องแสดงมิตรจิตมิตรใจตามควรแก่โอกาส

(10) ผู้ที่ย่อมไม่ลืมที่จะส่งของซึ่งคนอื่นได้ส่งเคราะห์ให้ตน ย่อมหมายความว่า เมื่อยืมของเขามาใช้ควรรีบส่งคืนเขาทันทีเมื่อเสร็จธุระแล้ว นอกจากนั้นแล้ว ยังต้องรักษาให้คงสภาพอยู่เช่นเดิม ถ้าขาดจำนวนหรือเสื่อมเสียด้วยประการใด ต้องจัดการให้คงสภาพตามเดิม ไม่ใช่ทำลิม ถ้าไม่ส่งคืนยอมเป็นการเสียแท้ หรือไม่ส่งจนเขาต้องทวงคืนก็ไม่ควร ต่อไปจะยืมเขาไม่ได้อีก หรือไม่กล้าไปยืมเขาเป็นการตัดทางตนเอง ในทางตรงกันข้ามถ้าเขายืมเราไม่ส่งคืนเมื่อมายืมอีก เราก็ไม่ให้อีกเหมือนกัน เพราะฉะนั้นเมื่อยืมของต้องรักษาให้คงสภาพและต้องส่งคืนทันทีเมื่อเสร็จธุระแล้ว หรือตามสัญญาที่ให้ไว้ ดังนี้ จึงเป็นการสมควร

(11) ผู้ดีเมื่อได้รับสิ่งของหรือเลี้ยงดู ซึ่งเขาได้กระทำแก่ตน ย่อมต้องตอบแทนเขา หมายความว่า เมื่อได้รับอุปการะจากผู้ใดก็ไม่ลืมบุญคุณของท่านผู้นั้น และหาโอกาสตอบแทนบุญคุณท่านตามกำลังความสามารถของตนเช่นพ่อแม่เลี้ยงเรามา ต้องเลี้ยงท่านตอบ ครูอาจารย์สอนวิชาความรู้เรามา ต้องสนองคุณท่าน เพื่อนบ้าน หรือเพื่อนฝูงสงเคราะห์เรา เราต้องสงเคราะห์ตอบ เป็นต้น ดังนี้ จึงเป็นการสมควร

วจีจริยา

หมายความว่า การแสดงความไม่เห็นแก่ตัวให้ปรากฏทางวาจา

(1) ผู้ที่ย่อมไม่ขอแยกผู้หนึ่งมาจากผู้ใด เพื่อจะพาไปพูดจาความลับกัน หมายความว่า ในขณะที่เขากำลังร่วมชุมนุมกันอยู่ เราไม่ควรจะแยกผู้หนึ่งผู้ใด ซึ่งอยู่ในชุมนุมนั้น ออกไปจากหมู่ เพื่อจะไปพูดความลับอย่างใดอย่างหนึ่งเลยเป็นอันขาด หากมีความจำเป็นรีบด่วน ก็ควรจะแสดงอาการอย่างใดอย่างหนึ่งให้ผู้นั้นเข้าใจเอง และปลีกตัวออกไปเอง แล้วเราก็กหาโอกาสพูดในเวลานั้น หากไม่ได้โอกาสก็จำต้องปล่อยไปก่อน ไม่ควรแยกออกมาเช่นนั้น ซึ่งอาจเป็นที่ระแวงสงสัยของบุคคลอื่นได้

(2) ผู้ที่ย่อมไม่สนทนาแต่เรื่องตนถ้อยเดียว จนคนอื่นไม่มีช่องจะสนทนาเรื่องอื่นได้ หมายความว่า ในการสนทนาปราศรัยกันนั้น ไม่ควรยกเอาแต่เรื่องของตนเองมาพูดจนกลายเป็นว่าสนใจแต่เรื่องของตนคนเดียว ซึ่งอาจทำให้ผู้อื่นเบื่อหน่ายหรือรำคาญ เพราะไม่มีโอกาสฟังหรือพูดเรื่องอื่น และในชุมนุมเช่นนั้น ควรเป็นผู้ฟังมากกว่าเป็นคนพูดควรให้อีกาสคนอื่นพูดมากกว่าตน เราจะได้ยินได้ฟังเรื่องแปลก ๆ เพิ่มขึ้น ดังนี้

(3) ผู้ที่ย่อมไม่นำธุระตนเข้ากล่าวแทรกในเวลาธุระอื่นของเขาขูลมุน หมายความว่า เมื่อคนทั้งหลายกำลังทำธุระขูลมุนวุ่นวายอยู่เช่นนั้น ไม่ควรนำธุระของเราเข้าไปแทรกแซงขึ้นในขณะนั้น ต้องรอจนกว่าผู้อื่นจะหมดธุระก่อน จึงพูดถึงธุระของเราต่อไป

(4) ผู้ดีย่อมไม่กล่าววาจาติเตียนของที่เขาหยิบยกให้ว่าไม่ดีหรือไม่พอ หมายความว่า เมื่อใครให้อะไรแก่เรา ไม่ว่าของนั้นจะเป็นของรับประทานหรือของใช้ก็ตามเราไม่ควรติเตียนสิ่งนั้นโดยประการใดประการหนึ่ง เช่นว่าไม่ดีหรือไม่พอ เป็นต้น ถึงแม้จะรู้สึกเช่นนั้น ก็ต้องเก็บไว้ในใจจึงจะควร

(5) ผู้ดีย่อมไม่ได้ถามราคาของที่เขาหยิบยกให้แก่ตน หมายความว่า เมื่อมีผู้ใดผู้หนึ่งนำสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่งมาให้เรา เราไม่ควรถามราคาของนั้น ในขณะนั้นเป็นอันขาด แม้มีความปรารถนาจะรู้จักครหาทางอื่นที่จะสืบถามไม่ใช่ถามกับผู้ให้เอง

(6) ผู้ดีย่อมไม่แสดงราคาของที่เขาหยิบยกให้แก่ผู้ใดให้ปรากฏ หมายความว่า เมื่อจะให้อะไรแก่ใคร ไม่จำเป็นต้องแสดงราคาสิ่งนั้นให้ปรากฏแก่เขา เพราะถึงอย่างไรก็ตาม เขาอาจรู้ได้เองที่เป็นอย่างนั้นก็เพราะสิ่งของนั้นย่อมแสดงถึงน้ำใจผู้ให้เท่านั้นว่ามีน้ำใจเพียงใด บางทีของอาจน้อย แต่น้ำใจมาก ก็ย่อมเป็นที่ชื่นใจของคนผู้รับได้เหมือนกันดังนี้

(7) ผู้ดีย่อมไม่ใช้วาจาอันโอ้อวดตนและลบหลู่ผู้อื่น หมายความว่า การพูดโอ้อวด ย่อมทำให้ผู้ฟังหมดความเมตตาปราณี และยิ่งเป็นการลบหลู่คนอื่นด้วยแล้ว ยิ่งไม่สมควรอย่างแท้จริง เช่นพูดว่าคนคืออย่างนั้นอย่างนี้ เป็นการยกตนอวดตน ถ้าพูดว่าคนดีกว่าคนนั้นคนนี่ นี้เป็นการลบหลู่คนอื่น ถ้าพูดทั้งโอ้อวดตนและลบหลู่คนอื่นย่อมเป็นการไม่สมควรแท้ต้องถ่อมตนและยกย่องคนอื่นจะดีกว่า

มโนจริยา

หมายความว่า การแสดงความไม่เห็นแต่แก่ตัวถ่ายเดียวให้ปรากฏในทางใจ

(1) ผู้ดีย่อมไม่มีใจมักได้เที่ยวขอของเขาร่ำไป หมายความว่า เมื่อเห็นของเขาทำไว้สวย ๆ งาม ๆ น่าดูน่าชมก็เกิดอยากได้ เมื่อหาเองไม่ได้ ความมักได้เข้าครอบงำก็ขอเขาต้องการเมื่อไรขอเมื่อนั้น ขอเขาร่ำไป ตามปรกติมีคำเตือนว่า ผู้ขอย่อมไม่เป็นที่ชอบใจของผู้ถูกขอ ผู้ถูกขอเมื่อไม่ให้ย่อมไม่เป็นที่ชอบใจของผู้ขอ ควรหลีกเลี่ยงจากคำเตือนนี้อย่าให้มีขึ้นได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ไม่ควรขอของของใคร ๆ ทั้งสิ้นหากจำเป็นต้องขอก็ขอแต่พอเหมาะพอควร และควรขอแต่เฉพาะบุคคลที่เขายอมให้ขอเท่านั้น แม้ในบุคคลเช่นนั้น ก็ต้องขอสิ่งที่ควรขอเท่านั้น อย่างนี้จึงเป็นการควร

(2) ผู้ดีย่อมไม่ตั้งใจปรารถนาของรักเพื่อน หมายความว่า ของ ๆ เพื่อนไม่ว่าจะเป็นคนเป็นสัตว์หรือเป็นข้าวของใด ๆ ก็ดีซึ่งเพื่อนรักมาก เราไม่ควรมึจิตปรารถนาอยากได้ของเขาเพราะควรเห็นใจว่าเขารักเขาก็ต้องหวง หากไปคิดปรารถนาเข้าแล้วอาจกระทำผิดลงไปอย่างหนึ่งอย่างใดก็ได้

(3) ผู้ดียอมไม่พึงใจการหยิบยืมข้าวของทองเงินซึ่งกันและกัน หมายความว่า ตามปกติเมื่อมีความจำเป็นก็ต้องหยิบยืมกันบ้าง แต่ไม่ควรพอใจในการทำเช่นนั้นตลอดไป เพราะการทำเช่นนั้น อาจเป็นเหตุให้แตกสามัคคีหรือผิดใจกันได้ ยิ่งเป็นเงินเป็นทองด้วยแล้ว ไม่เป็นการบังควรแท้ การหยิบยืมเพื่อการลงทุนค้าขายยังพอทำเนา แต่ก็ต้องทำเป็นครั้งเป็นคราว และควรส่งคืนตามกำหนด แต่การหยิบยืมเขามากินมาใช้ไม่เป็นการบังควรเลยเป็นอันขาด ดังนั้น จึงไม่ควรพอใจก่อนนี้เสียเลยจะดีกว่า

(4) ผู้ดียอมไม่หวังแต่จะพึ่งอาศัยผู้อื่น หมายความว่า ตามปกติเมื่อคนเราอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นพวก ต่างก็ต้องพึ่งพาอาศัยกัน แต่เราจะหวังแต่จะพึ่งพาอาศัยเขาอย่างเดียว ย่อมไม่เป็นการสมควร ต้องพยายามอาศัยตนเองให้ได้ทุกอย่าง ควรให้ทุกสิ่งทุกอย่างสำเร็จด้วย กำลังของตัวเอง โดยที่ สุดแม่พ่อแม่ซึ่งเป็นที่พักอาศัยของเรานั้น ท่านก็ยังมีวันถึงเวลาแก่เฒ่า และในกาลนั้น เราก็ต้องให้ท่านได้อาศัยบ้าง ไม่ควรตั้งหน้าตั้งตาอาศัยท่านโดยส่วนเดียว ดังนี้ จึงเป็นการควร

(5) ผู้ดียอมไม่เป็นผู้เกียจจนทอดทิ้งงานตนให้ผู้อื่น หมายความว่า การงานอันใดซึ่งเป็นหน้าที่ของตนจะมากก็ตามน้อยก็ตาม ต้องทำให้เสร็จตามกำหนด ไม่ควรปิดความรับผิดชอบให้คนอื่น แม้การประกอบการทำงานร่วมกัน ก็มีบังควรเกียจจนกัน ต้องช่วยกันจัดช่วยกันทำงานสุดกำลังความสามารถด้วยกัน ดังนี้จึงควร

(6) ผู้ดียอมรู้จักผู้อื่นที่ได้ทำแล้วแก่ตน หมายความว่า เมื่อได้รับอุปการะจากใคร แม้เพียงเล็กน้อย ก็ไม่ควรลืมบุญคุณเขา ควรบูชาเขาด้วยกายวาจาใจ เมื่อยังไม่มีโอกาสจะทดแทนก็ทำในใจไว้ เมื่อมีโอกาสเมื่อใด จงรีบตอบสนองทันที นี่จึงเป็นการควร

(7) ผู้ดียอมไม่มีใจริษยา หมายความว่า เมื่อเห็นใครได้ดีก็พึงพลอยยินดีกับเขา ไม่ตั้งหน้าตั้งตาคิดริษยาตัดรอนเขา คนที่อิจฉาริษยาเขานั้น ถ้าเป็นใหญ่กว่าเขา ก็เท่ากับลดตัวลงมาต่ำกว่าเขา ถ้าเป็นผู้น้อยกว่าเขาก็เท่ากับยกตนขึ้นเหนือลม ไม่เป็นการดีเลย ควรพลอยยินดีกับเขาเมื่อเขาได้ดีจึงเป็นการควร

ผนวก 9

ผู้ที่ย่อมรักษาความสุจริตซื่อตรง

หมายความว่า ความสุจริตซื่อตรงนี้เป็นเกราะกันได้ดีเป็นอย่างดี บุคคลควรเอาหลักธรรมข้อนี้เป็นหลักใจของตนดำรงตนอยู่ในความสุจริตซื่อตรงเสมอ

กายจริยา

หมายความว่า การแสดงความสุจริตซื่อตรงให้ปรากฏโดยการกระทำทางกาย

(1) ผู้ที่ย่อมไม่ละลาบละลั้ง เข้าห้องเรือนแขกก่อนเจ้าของบ้านเขาเชิญ หมายความว่า เมื่อไปถึงบ้านใดบ้านหนึ่ง ก่อนที่จะเข้าบ้านเขา ต้องบอกรู้ให้เขารู้ และได้รับอนุญาตจากเขาก่อน โดยที่เขาออกมาเชื้อเชิญ ถ้าเขายังไม่เชิญไม่ควรเข้าเป็นเด็ดขาด ถ้าขึ้นทำ ความเสียหายอาจเกิดขึ้นได้ เพราะเหตุนี้เมื่อจะเข้าบ้านใคร จึงควรรอให้เจ้าของบ้านเชิญเสียก่อน อย่างนี้จึงเป็นการควร

(2) ผู้ที่ย่อมไม่แลลอดสอดสายโดยเพ่งเล็งเข้าไปตามห้องเรือนแขก หมายความว่า เมื่ออยู่ในบ้านเรือนของใคร ไม่สอดสายสายตาที่เยวดูโนนดูนี่เป็นทำนองตื่นเต้นหรือเป็นทำนองดูหมิ่น หรือเป็นทำนองดูว่ามีอะไรอยู่ที่ไหนในลักษณะผู้สอดสายอยากรู้อยากเห็น ดังนี้ ไม่เป็นการควร ต้องระมัดระวัง ตาหู สำรวมอยู่เป็นปกติ ไม่ตื่น ไม่สอดสาย จึงเป็นการควร

(3) ผู้ที่ย่อมไม่เที่ยวฉวยโนนหยิบนี้ของผู้อื่นดูจนเหลือเกินราวกับว่าจะค้นหาสิ่งใด หมายความว่า เมื่ออยู่ในบ้านเรือนผู้ใด ไม่เที่ยวชอกแซกค้นสิ่งของต่าง ๆ ให้กระจุกกระจายไปตามต้องการ ซึ่งอาจทำให้เป็นที่ระแวงของคนทั้งหลาย เพราะทำที่เสมือนหนึ่งมีของต้องห้ามอยู่ในบ้านนั้นหรือจะซ่อนเร้นอะไรไว้ในบ้านนั้น เพราะฉะนั้นต้องระมัดระวังตนจะหยิบจะดูสิ่งใด ก็ให้อยู่ในลักษณะที่สุภาพเรียบร้อยควรแก่กาลเทศะ

(4) ผู้ที่ย่อมไม่เที่ยวขอหรือหยิบฉวยดูจดหมายของผู้อื่นที่เจ้าของไม่ประสงค์จะให้ดู หมายความว่า ไม่ควรเปิดดูจดหมายของผู้อื่น ไม่ว่าในกรณีใด ๆ ทั้งสิ้น เว้นแต่เขามอบให้เป็นหน้าที่ขยายความกว้างออกไปเรื่องส่วนตัวของคนอื่นไม่ว่าเรื่องใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ควรสอดรู้เลยเป็นอันขาดเพราะเป็นเรื่องเฉพาะตัวของเขา

(5) ผู้ที่ย่อมไม่เที่ยวขอหรือดูสมุดพก หรือสมุดจดรายงานบัญชีของผู้อื่น ซึ่งตนไม่มีธุระเกี่ยวข้องเป็นหน้าที่ หมายความว่า สมุดพกนั้นตามปกติเขาจดเรื่องต่าง ๆ เป็นส่วนตัว หรือเป็นส่วนที่เจ้าของจะต้องกำหนดจดจำไว้เป็นพิเศษ หรือสมุดจดรายการบัญชีสิ่ง

ต่าง ๆ ทั้งรับทั้งจ่ายอันเป็นส่วนตัวของเขาไม่ควรขอเขา หรือไม่ควรไปเที่ยวหีบดูเฉย ๆ ต้องยับยั้งชั่งใจอย่าเปลืองไปทำเข้า จะเป็นการเสียมรรยาทอย่างยิ่ง

(6) ผู้ที่ย่อมไม่เที่ยวหนังที่โต๊ะเขียนหนังสือของผู้อื่น หมายความว่า โต๊ะเขียนหนังสือนั้นก็เข้าลักษณะเฉพาะตัวเหมือนกัน เพราะเจ้าของโต๊ะอาจทำหรือเก็บงำสิ่งใดไว้เพื่อประโยชน์ของตนโดยเฉพาะ หรือมีเรื่องเกี่ยวกับตนโดยเฉพาะจึงไม่ควรเที่ยวหนัง ณ ที่นั้น

(7) ผู้ที่ย่อมไม่เที่ยวเปิดดูหนังสือตามโต๊ะเขียนหนังสือของผู้อื่น หมายความว่า หนังสือซึ่งวางอยู่บนโต๊ะของเขานั้น ภายในหนังสือนั้น อาจมีอะไรซึ่งเจ้าของเขาต้องการสอดไว้เฉพาะตัว หรือมีเรื่องเฉพาะตัวอยู่ในนั้นจึงไม่ควรเที่ยวเปิดดู การทำเช่นนั้นเมื่อไม่มีอะไรเกิดขึ้นก็ดีไป ถ้ามีอะไรเกิดขึ้นแล้ว ก็อาจถูกระแวงสงสัย เพราะฉะนั้นจึงไม่เป็นการควรเลยที่จะทำ

(8) ผู้ที่ย่อมไม่แทรกเข้าห่มผู้อื่น ซึ่งเขาไม่ได้เชื้อเชิญ หมายความว่า ตามปรกติบุคคลเราย่อมมีความคุ้นเคยกันเป็นหมู่เป็นพวก และมักจะเป็นไปในบุคคลผู้มีอิทธาศัยใจคอตรงกัน เสมอใจกันกลายเป็นหลายหมู่หลายพวกขึ้น แต่ไม่ใช่เป็นลักษณะแตกหมู่แตกพวกเมื่อคนทั้งหลายกำลังรวมกลุ่มอยู่เช่นนั้น เราไม่ควรเข้าแทรกแซงเลยเป็นอันขาด เว้นไว้แต่เขาเชื้อเชิญ แม้เขาเชื้อเชิญก็ต้องไคร่ครวญโดยชอบด้วยเหตุผล จะควรเพียงใด พึงระวังรักษาภริยาให้สุภาพเรียบร้อย ตามควรแก่กาลเทศะ

(9) ผู้ที่ย่อมไม่ลอบแอบฟังคนพูด หมายความว่า ในขณะที่เขากำลังพูดกันอยู่ไม่ว่าเขาจะอยู่ที่ใด ๆ ในห้องก็ดี ในที่แจ้งก็ดี ไม่ควรแอบฟังความที่เขาพูดกัน รวมความว่าเรื่องของคนอื่นแล้วไม่สมควรสอดรู้สอดเห็นเลย

(10) ผู้ที่ย่อมไม่แอบดูการลับ หมายความว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นความลับหรือเป็นส่วนตัวเฉพาะของเขา เราไม่ควรดูเรื่องเช่นนั้นเลยเป็นเด็ดขาด

(11) ถ้าเห็นเขาจะพูดความลับกัน ผู้ที่ย่อมต้องหลบตาหรือลี้ตัว หมายความว่า อันความลับของใคร ๆ นั้นไม่ควรแสดงอาการสอดแทรกอยากรู้ อยากเห็น เกี่ยวกับความลับของผู้อื่น การปลีกตัวเพื่อเปิดโอกาสให้เขาพูดความลับกันได้โดยไม่ต้องระแวงใครย่อมเป็นมรรยาทอันดีอย่างหนึ่ง การเที่ยวสอดรู้สอดเห็นนั้น ถ้าหากความลับนั้นไปเปิดเผยขึ้น เขาก็โทษเราหรือระแวงสงสัยว่าเราจะเป็นผู้เปิดเผย ถ้าหากเป็นความลับที่ถึงคอขาดบาดตาย เมื่อเขารู้ว่า เรารู้ เขาก็อาจฆ่าเราก่อน เพื่อปิดความลับของเขาก็ได้

(12) ถ้าจะเข้าห้องเรือนผู้ใด ผู้ที่ย่อมต้องเกาะประตูหรือกล่าววาจาให้เขารู้ตัวก่อน หมายความว่า เมื่อจะเข้าในที่ใด ต้องแสดงตัวให้เขารู้ก่อน เมื่อจะเข้าห้องใดต้องกระแอมไอหรือเกาะประตู หรือให้สัญญาณอย่างใดอย่างหนึ่งให้คนภายในรู้ก่อน ไม่ควรพรวดพราดเข้าไป ซึ่งเป็นการเสียมรรยาท

วจีจริยา

หมายความว่า การแสดงความจริงใจตรงให้ปรากฏทางวาจา

(1) ผู้ดียอมไม่สอดแทรกใต้อถามธุระส่วนตัวหรือการในบ้านของเขาที่ไม่ได้เกี่ยวข้องแก่ตน หมายความว่า อันธุระส่วนตัวของเขาหรือการในบ้านของเขา เราไม่ควรรบกวนแทรกถาม ตามปรกติเราถามกันแต่เพียงถึงทุกข์ถึงสุขของกันและกันเท่านั้น เว้นไว้แต่เรามีหน้าที่ เช่น เป็นผู้ใหญ่หรือเป็นเพื่อนสนิทของเขา เพื่อรู้ความเป็นไปของเขา หากมีโอกาสจะช่วยเหลือได้อย่างใดบ้าง หรือเพื่อคลายความห่วงใยในเขา แม้เช่นนั้น ก็ต้องระมัดระวังให้เป็นการเฉพาะจริง ๆ และให้รู้ใจกันจริง ๆ เท่านั้น นอกนั้นไม่ควรเลย

(2) ผู้ดียอมไม่เที่ยวถามเขาว่านั้นเขียนหนังสืออะไร หมายความว่า เมื่อเห็นเขากำลังเขียนหนังสืออยู่ ซึ่งมีไข่หนังสือเปิดเผยในกระดานดำ เป็นหนังสือทำนองจดหมายก็ไม่ควรถามเขา

(3) ผู้ดียอมไม่ถามถึงผลประโยชน์ที่เขาหาได้เมื่อตนไม่ได้มีหน้าที่เกี่ยวข้อง หมายความว่า ไม่ควรถามรายได้ของเขา เช่น ไม่ถามถึงเงินเดือน เป็นต้น นอกจากเป็นผู้มีหน้าที่ต้องการช่วยเหลือ หรือเป็นผู้ที่สนิทสนมคุ้นเคยกัน ก็ควรถามได้ แต่ต้องให้เป็นการเฉพาะ

(4) ผู้ดียอมไม่เอาการในบ้านของผู้ใดมาแสดงในที่แจ้ง หมายความว่า เรื่องภายในครอบครัวของเขา ซึ่งเรารู้มา แม้ถึงจำเป็นอย่างไร เช่น เขาทำให้เราโกรธ เราก็ไม่ควรนำเอาเรื่องเช่นนั้นของเขามาพูดในที่แจ้ง คือที่ชุมนุมชนโดยที่สุดแม้เรื่องภายในครอบครัวของเราเองก็เช่นกัน ไม่ควรนำมาเปิดเผยในที่แจ้งเป็นอันขาด

(5) ผู้ดียอมไม่เก็บเอาความลับของผู้หนึ่ง มาเที่ยวพูดกับผู้อื่น หมายความว่า สิ่งที่เราเรียกว่าความลับนั้นได้แก่สิ่งที่เขารู้เฉพาะในวงของเขาหรือเฉพาะตัวเขา ความลับแบ่งออกได้เป็นอย่าง ๆ คือ ความลับเฉพาะตัว รู้ได้คนเดียว บุคคลที่ 2 รู้ไม่ได้ ความลับเฉพาะสองคน บุคคลที่สามรู้ไม่ได้ ความลับในครอบครัว คนนอกครอบครัวรู้ไม่ได้ ความลับของหมู่คณะ บุคคลนอกหมู่คณะรู้ไม่ได้ ความลับของประเทศชาติบุคคลต่างประเทศต่างชาตไม่รู้ได้ เมื่อเรารู้ความลับของใคร ๆ เราก็ไม่ควรพูด ควรถือคำโบราณว่า รู้แล้วพูดไปสองไพเบี้ยรู้แล้วนิ่งเสีย คำลึงทอง ดังนี้

(6) ผู้ดียอมไม่กล่าวถึงความชั่วร้าย อันเป็นความลับเฉพาะบุคคลในที่แจ้ง หมายความว่า อันธรรมดาบุคคลเรานั้น ย่อมมีทั้งดีทั้งชั่วปะปนกันอยู่ในบุคคลคนเดียวก็มีทั้งสองอย่าง เราดูบุคคลเราก็ควรดูทั้งสองอย่าง แต่สิ่งที่เราควรถือเอาก็คือความดีของเขา เราไม่ควรจำเอาความชั่วของเขาไว้ หากเราจะจำได้บ้างเราก็ไม่ควรพูดในที่ใด ๆ แก่ใคร ๆ เลย ถ้าขึ้นพูดไปก็คือแสดงถึงจิตใจอันชั่วร้ายของเราเอง ดังนั้นจึงไม่ควรพูด

(7) ผู้ที่ย่อมไม่พูดลับปลັบลักกลอกตลบทะแลง หมายความว่า เมื่อพูดคำใดแล้ว ต้องยื่นคำนั้น แม้ว่าคำนั้นจะให้โทษแก่เรา เราก็ต้องยอม การพูดกลับไปกลับมา ย่อมไม่ได้รับความนับถือจากใคร ๆ เลย ดังนั้นจึงไม่ควรพูด

(8) ผู้ที่ย่อมไม่ใช้คำสบถติดปาก หมายความว่า ในขณะที่พูดนั้นเขาจะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ตามเถิด ขอแต่ให้พูดให้เขาเข้าใจก็แล้วกัน ในเวลาเช่นนั้นไม่ควรใช้คำสบถอย่างใดอย่างหนึ่งเลย โดยที่สุดแม้พูดว่า ถ้าไม่เชื่อให้ไปถามคนนั้นคนนี้ก็ไมควร ต้องพยายามระมัดระวังให้มากที่สุด หรือแม้ที่สุด เมื่อถามอะไรใคร เขาตอบแล้วฟังเข้าใจแล้วก็ควรพอใจแล้ว ไม่ควรไปย่ำคำเขาอีกว่าจริงหรือแน่หรืออีก เพราะคำเช่นนั้น เป็นการแสดงว่าไม่เชื่อเขา ถ้าหากไม่เชื่อก็ควรอยู่แต่ในใจของเรา

(9) ผู้ที่ย่อมไม่ใช้ถ้อยคำมุสา หมายความว่า ไม่ควรพูดคำเท็จเลย ถ้าจำเป็นต้องพูดก็พึงนั่งเสียหรือหลีกเลี่ยงเสีย พูดคำใดคำนั้นเป็นคำจริง คือพูดตามเห็นตามรู้ ความจริงพูดเท็จนี้ยากกว่าพูดจริง เพราะต้องคิดสร้างเรื่องเอาใหม่ทั้งหมด ส่วนคำจริงนั้นพูดง่าย คือเห็นอย่างไรรู้อย่างไรก็พูดไปอย่างนั้น ดังนั้นจึงควรพูดแต่คำจริง เพราะคำจริงเป็นคำที่ไม่ตาย

มโนจริยา

หมายความว่า การแสดงความรู้สึกซื่อตรงให้ปรากฏด้วยความคิด

(1) ผู้ที่ย่อมไม่เป็นคนต่อหน้าอย่างหนึ่งลับหลังอย่างหนึ่ง หมายความว่า ต่อหน้าอย่างไร ลับหลังต้องอย่างนั้น ไม่ควรทำอย่างคนโบราณว่าต่อหน้ามะพลับ ลับหลังตะโกหรือหน้าไว้หลังหลอก ต้องทำตรงไปตรงมาทั้งต่อหน้าและลับหลัง จึงสมควรแท้

(2) ผู้ที่ย่อมเป็นผู้รักษาความไว้วางใจของผู้อื่น หมายความว่า เมื่อได้รับความไว้วางใจแล้ว ควรรักษาความไว้วางใจนั้นไว้ให้เขาไว้ใจได้อย่างแท้จริง มิใช่ว่าเขาไว้ใจแล้วก็เที่ยวเปิดเผยเรื่องอันปกปิดดังนี้ใช้ไม่ได้ ต้องรักษาความไว้วางใจที่เขาได้ให้แก่ตนจึงจะสมชื่อ

(3) ผู้ที่ย่อมไม่แสวงหาประโยชน์ในทางผิดธรรม หมายความว่า เรื่องประโยชน์นี้ใคร ๆ ก็ต้องการ แต่การแสวงหาประโยชน์ต้องแสวงหาโดยความเป็นธรรม ถ้าแสวงหาผิดธรรมแล้ว ประโยชน์ที่ได้เพราะความผิดธรรมนั้น ย่อมจะเผาตน ทำตนให้เดือดร้อน เพราะมีประโยชน์เช่นนั้น เช่น คนร้ายรวย เพราะโกงเขาฉ้อเขา ในที่สุดจะต้องได้รับความเดือดร้อน เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรทำเลย

(4) ผู้ที่ย่อมเป็นผู้ตั้งอยู่ในความเที่ยงตรง หมายความว่า ความเที่ยงตรงนี้ย่อมบันดาลให้คนเป็นที่เคารพนับถือของคนทั้งหลาย ไม่ว่าจะอยู่ในภาวะอย่างไร ถ้ามีความเที่ยงตรงแล้วย่อมได้รับความเคารพนับถือทั่วไป ควรพยายามวางตนอยู่ในลักษณะนี้

อธิบายคำว่าเที่ยงตรง คือความยุติธรรมถือหลักธรรมเป็นใหญ่ เช่น เมื่อมีเรื่องเกิดขึ้นในระหว่างคน 2 คน เราจะเป็นผู้ตัดสินก็ต้องตัดสินโดยปราศจากอคติ 4 ประการ ได้แก่ ความลำเอียงเพราะรัก เพราะโกรธ เพราะกลัว และเพราะหลง ผู้มีใจเป็นกลางไม่เข้า กับคนผิดจึงได้ชื่อว่าเป็นคนเที่ยงตรง

ผนวก 10

ผู้ดียอมไม่ประพฤติชั่ว

หมายความว่า ความชั่วคือความเสียหายสกปรกลามก คนที่ทำอย่างนั้น เรียกว่า ประพฤติชั่ว ผู้ดีไม่ควรประพฤติเช่นนั้น ความจริงก็ประพฤติไม่ได้อยู่เอง จึงชื่อว่าผู้ดี ถ้า ประพฤติชั่วเข้า ความเป็นผู้ดีก็หมดไป เพราะฉะนั้น ผู้ดีจึงไม่ประพฤติชั่ว

กายจริยา

หมายถึงความประพฤติทางกาย คือ เว้นความชั่วทางกาย

(1) ผู้ดียอมไม่เปื้อนพาลเที่ยวเกาะกระรานและกระทำร้ายคน หมายความว่า ผู้ดี ย่อมไม่ทำตนให้เป็นพาลเกรงต่อใคร ๆ เข้าตำราว่า ตัวโตกว่าข่มเหงผู้น้อยกว่า มั่งมีกว่าระราน คนจน มีอำนาจกว่าระรานผู้มีอำนาจน้อยกว่า แม้คนเสมอกันก็ไม่ควรเป็นพาล ต้องแสดงตน ให้เห็นว่ามิเมตตาภรรณาต่อคนทั้งหลายทั่วไป จึงเป็นการสมควร

(2) ผู้ดียอมไม่ข่มเหงผู้อ่อนกว่า เช่น เด็กหรือผู้หญิง หมายความว่าเมื่อเห็นผู้ ไม่ได้ก็ไม่ควรข่มเหงเขาจะว่าใครต้องว่าต่อหน้า จะสู้รบดบมือกับใครก็ต้องให้ออกาสเขาต่อสู้ มิใช่เห็นเขาอ่อนกว่าด้อยกว่าแล้ว ก็ทำเอาทำเอาเช่นนี้ ไม่เป็นการสมควรเลย กลายเป็นคน ข่มเหงเล็ก ข่มเหงผู้หญิง ควรรดเว้น เมื่อเห็นผู้อ่อนกว่าหรือผู้หญิงควรให้ความกรุณาปรานี ความควร จึงเป็นการดี

(3) ผู้ดียอมไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนเจ็บอายเพื่อความสนุกยินดีของตน หมายความว่า ไม่ถือเอาความเดือดร้อนของผู้อื่นเป็นความสนุกสนานของตน เช่น เด็กจับจิ้งหรีด มากัดกันเล่นเห็นเป็นสนุกสนาน หรือคนผู้ใหญ่กัดปลา ชนไก่ หรือแขกคนอื่นเล่น เขาเดือด ร้อนเป็นสนุกสนาน หรือจับคนมาทรมานเล่นหรือจับมาโกนหัวปล่อยตัวไป เห็นเป็นสนุกสนาน เป็นต้น ไม่ดีเลย ไม่ควรทำห้

(4) ผู้ดียอมไม่หาประโยชน์ด้วยอาการที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน หมายความว่า สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนแต่คนอื่นต้องเดือดร้อน ไม่ควรทำเป็นเด็ดขาด

(5) ผู้ดียอมไม่เสพสุราจนถึงเมาและติด หมายความว่า อันว่าสุราเมรัยนั้น เป็น ของเสพติดใจไทย ทำผู้เสพให้มันเมา แต่สุรานั้นบางครั้งก็ใช้เป็นยาได้บ้าง เมื่อมีความจำเป็นจะ ต้องดื่มบ้าง เช่น ในคราวถูกงูกัด หรือในคราวที่หญิงคลอดบุตร เป็นต้น ก็พึงดื่มกินได้บ้าง หรือเพื่อประโยชน์อย่างอื่น ก็ดื่มกินได้บ้าง แต่ไม่ควรให้ถึงมันเมา และไม่ควรมดื่มเป็นอาเจณจนติด ในทางที่ถูกนั้น ควรรดเว้นเสียจะดีกว่าเพราะมีแต่โทษโดยส่วนเดียวเท่านั้น

(6) ผู้ดีย่อมไม่มัวสุมกับสิ่งอันเลวทราม เช่น กัญชา ยาฝิ่น หมายความว่า อันของยาเสพติดให้โทษทุกชนิด ย่อมมีแต่โทษ เป็นสิ่งอันเลวทรามด่าช้า ทำผู้เสพให้กลายเป็นคนเลวทรามไปด้วย ยิ่งมัวสุมจนติดแล้ว ก็ยิ่งให้โทษมาก ดังนั้นคนสูบฝิ่นกินกัญชา จึงได้รับโทษมากมาย เป็นของควรงดเว้นเด็ดขาด

(7) ผู้ดีย่อมไม่หมกมุ่นในการพนันเพื่อจะปรารถนาทรัพย์ หมายความว่า การพนันทุกชนิด ไม่ใช่เป็นทางหาทรัพย์ การแสวงหาทรัพย์ ย่อมมีในทางอื่น เช่น การประกอบ การงานอันสุจริต เป็นต้น และเศรษฐกิจการพนันก็ไม่เคยมีปรากฏในโลก ผู้ปรารถนาทรัพย์ จึงไม่ควรหมกมุ่นในทางนั้น คิดดูง่าย ๆ ทรัพย์ที่นำไปเล่นการพนันนั้น ก็เป็นทรัพย์ที่ได้มาด้วย หยากเห่อที่ตนได้ทำการทำงานต่าง ๆ ทั้งนั้น น้อยนักหนาที่จะใช้ทรัพย์ที่เกิดจากการพนันไป เล่นการพนัน เพราะฉะนั้นควรเว้นให้ได้เด็ดขาด

(8) ผู้ดีย่อมไม่ถือเอาเป็นของตนในสิ่งที่เจ้าของไม่ได้อนุญาตให้ หมายความว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่ของตนแล้วไม่ควรถือเอาทั้งนั้น ไม่ว่าจะของนั้นจะดีวิเศษอย่างไร จะถือเอา สิ่งใดต้องได้รับอนุญาตก่อนเสมอ แม้ในของที่ได้รับอนุญาตนั้นแล้วก็ควรรู้ประมาณด้วย เพราะ บางทีผู้ให้อาจให้ด้วยความจำใจก็ได้ ตามปรกติคนที่มีความอำนาจวาสนาหรือสูงศักดิ์ ไม่ควรทักของ ใครว่าดีหรือซื้อเทียบขอเป็นอันขาดเพราะในการเช่นนั้นผู้ให้อาจให้ด้วยความไม่เต็มใจก็ได้ แต่มี ข้อยกเว้นอยู่อย่างหนึ่งที่อาจถือเอาได้โดยไม่ต้องรออนุญาต เช่น การถือวิสาสะ ถือเอาเพราะ อาศัยความคุ้นเคย แต่การถือเอาเช่นนั้นต้องเชื่อแน่ว่าเจ้าของรู้แล้วพอใจจึงใช้ได้ นอกนั้นไม่ควร ทั้งสิ้น

(9) ผู้ดีย่อมไม่พึงใจในหญิงที่มีเจ้าของหวงแหน หมายความว่า ตามปรกติชาย หนุ่มหญิงสาว เมื่อเห็นกันเข้าก็อดชอบพอกันไม่ได้ เพราะธรรมชาติชักจูงให้เป็นเช่นนั้น แต่การทำเช่นนั้นหรือรู้สึกเช่นนั้น ควรเป็นคนโสดด้วยกันทั้งสองฝ่ายถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีคู่ครอง แล้ว ก็ไม่ควรยอมให้ความรู้สึกเช่นนั้นเกิดขึ้น หากเกิดขึ้นก็ควรข่มใจไว้ อย่าให้แสดงออกให้ ปรากฏได้

วจีจรรยา

หมายถึงความประพฤติทางวาจา ได้แก่การยกเว้นความชั่วทางคำพูด

(1) ผู้ดีย่อมไม่เป็นการพาดพิงทะเลาะวิวาท หมายความว่า ไม่ก่อการทะเลาะวิวาท กับใคร ๆ ไม่ว่าผู้นั้นจะโตกว่าหรือเล็กกว่า หรือมีกำลังน้อยกว่าตน เพราะการทำเช่นนั้น จะเป็นเหตุให้ไม่มีใครอยากคบหาสมาคมด้วย แม้เมื่อทราบเหตุที่จะให้ต้องทะเลาะวิวาท ก็ควร ระงับยับยั้งขังใจไว้ถือเอาความเข้าใจดีต่อกัน ด้อยที่ด้อยอาศัยกันเป็นหลัก ทำความรักความ

อาลัยให้เกิดขึ้น เห็นการแตกร้างว่าเป็นโทษ เห็นความพร้อมเพรียงว่าเป็นคุณ ควรสมัครรักใคร่กันไว้จะดีกว่า

(2) **ผู้ดียอมไม่พอใจนิทาว่าร้ายกันและกัน** หมายความว่า ไม่ดำเนินคดียื่นใครลับหลัง ถ้าจำเป็นจะต้องดำเนินคดีหาโอกาสพูดให้เขารู้ตัวต่อหน้า และในสถานที่อันเหมาะสมอันควร ไม่ใช่เวลาให้ล่องไปด้วยการนิทาว่าร้ายกันและกัน ควรพูดแต่คำที่เป็นคุณ เช่น สรรเสริญเขา เป็นต้น แต่สรรเสริญนั้นควรพูดลับหลังจะดีกว่าพูดต่อหน้าอาจกลายเป็นขยี้ไปได้

(3) **ผู้ดียอมไม่พอใจพูดต่อเสียดยุยง** หมายความว่า ไม่ยุยงให้เขาแตกร้างกันตามปรกติการชูงอาจมีได้ด้วยผู้ยุยงปรารถนาจะให้เขารักคน การทำตนให้เขารักด้วยวิธีนี้เป็นวิธีการที่เลวทรามต่ำช้า ไม่ควรทำเลย พูดไปก็เสียศักดิ์ศรีตนเองไม่ควรแท้

(4) **ผู้ดียอมไม่เป็นผู้สอพลอประจบประแจง** หมายความว่า ไม่ควรทำให้ตนให้ใหญ่หรือใคร ๆ ชอบพอรักใคร่ด้วยวิธีการประจบสอพลอ คืออ้างเอาแต่สิ่งที่ไม่จริงมาพูดหรือคอยส่งเสริมซ้ำเติมผู้อื่นเพื่อให้ผู้ฟังพอใจรักใคร่ตน ควรเป็นทำงานตามหน้าที่ให้สุดความสามารถ ถือเอางานเป็นสำคัญอย่าถือเอาการประจบสอพลอเป็นหลัก ความดีที่ติดตัวนั้นอยู่ที่การทำงานตามหน้าที่เมื่อได้ทำงานตามหน้าที่แล้ว ใครจะรู้ไม่รู้ไม่สำคัญเลย

(5) **ผู้ดียอมไม่แข่งขันให้ร้ายผู้ใด** หมายความว่า ผู้ดีต้องคิดดี คือต้องปรารถนาความสุขแก่คนและสัตว์ทั่วไปต้องมีความกรุณาปรานีให้ผู้ร้ายไม่ปรารถนาร้ายแก่ใครแม้เขาจะไม่เป็นไปตามปากเรา แต่ก็ยังเป็นเครื่องแสดงน้ำใจอันร้ายกาจของตัวเราเอง

มโนจริยา

หมายถึงความประพฤติทางใจ ได้แก่การเว้นความชั่วทางใจ

(1) **ผู้ดียอมไม่ปองร้ายผู้อื่น** หมายความว่า เมื่อถูกใครว่าให้เจ็บใจ หรือถูกทำร้ายด้วยประการใด ก็ไม่ปองร้ายเขาผู้นั้น เป็นแต่เพียงเจ็บแล้วจำ พยายามมิให้มีเรื่องเช่นนั้นอีก พยายามหลีกเลี่ยงให้ไกลแสนไกล หรือหาทางผูกสมัครรักใคร่กับผู้นั้นได้ก็จะดียิ่งขึ้น เพราะเหตุว่าการปองร้ายผู้อื่นอาจเป็นทางให้ประกอบอาชญากรรม ซึ่งจะเท่ากับทำร้ายตนเองในที่สุด

(2) **ผู้ดียอมไม่คิดทำลายผู้อื่นเพื่อหาประโยชน์ตน** หมายความว่า ไม่คิดหาความสุขเหนือความทุกข์ยากของคนอื่น ไม่หาความมั่งมีเหนือความยากจนของคนอื่น ไม่หาความเป็นใหญ่ด้วยการเหยียบย่ำคนอื่น สิ่งใดที่เป็นประโยชน์แก่ตน แต่ต้องทำลายผู้อื่นต้องวันเด็ดขาด

(3) ผู้ดีย่อมมีความเหนียวรั้งใจตนเอง หมายความว่า ตามปรกตินั้นใจของคนมีกิเลส ย่อมแส่หาอารมณ์และส่ายไปตามอารมณ์ต่าง ๆ คือ ความรัก ความชัง ความหลง และสิ่งทั้งหลายอันแวดล้อมตนอยู่แล้ว แต่ละอย่างล้วนยั่วยวนชวนให้เกิดอารมณ์ทั้งนั้น สิ่งที่ดีที่งามย่อมยั่วให้รัก สิ่งที่ไม่ดีไม่งามย่อมยั่วให้ชังสิ่งอันมีอย่างนั้นย่อมยั่วให้หลง เมื่อประสบอย่างนั้นต้องเหนียวรั้งใจไว้ไม่ให้ส่ายไปตามอารมณ์เหล่านั้น รักษาใจให้เป็นปรกติไว้อย่างนี้จึงชอบจึงควร

(4) ผู้ดีย่อมเป็นผู้มีความละเอียดแก่บาป หมายความว่า คำว่าบาป คือความชั่ว ความเสียหาย ความไม่ดี เกิดมาเป็นคนต้องศึกษาอบรมให้รู้จัก บาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ ไม่ใช่ประโยชน์ เมื่อรู้แล้วควรเว้นสิ่งอันเป็นโทษเสีย แม้ใจเห็นผิดคิดเห็นดีเป็นชั่ว เห็นชั่วเป็นดี เห็นผิดเป็นชอบก็ควรละเอียดต่อสิ่งอันเป็นบาปบ้าง ไม่ควรทำบาปด้วยอาการอันหน้าด้าน ควรงดเว้นให้ห่างไกล เว้นได้ก็เป็นศรีแต่ตนเอง.